

**Трактат про воєнне
мистецтво з коментарями та
поясненнями**

Справжня книга — відомий давньокитайський трактат, присвячений військовій політиці. До цього часу нікому ще не вдалося сформулювати принципи ведення війни так само просто й афористично, як людині, відомій під псевдонімом Сунь-цзи. Його твір є основним текстом «школи військової філософії», що зробило великий вплив на все військове мистецтво Сходу.

Воно вчить розробки стратегії, тактиці, дипломатії, самоорганізованості, вмінню концентруватися на певному завданні та успішно вирішувати його, вести переговори на будь-якому рівні, показує, як можна перехитрити свого супротивника та довести розпочату справу до переможного кінця.

Цією книгою зачитувалися маршал Карл Густав Маннергейм і генерал Аксель Айро. Вона перекладена багатьма мовами та вивчається людьми різних професій і різних статусів.

Сунь-Цзи

**ТРАКТАТ
ПРО ВОЄННЕ
МИСТЕЦТВО**

з коментарями та поясненнями

Видавництво
«К Н Т»
Київ - 2024

УДК 355:359(31)
С 89

Переклад українською — Олег Санчар

Сунь-Цзи

С 89 Трактат про воєнне мистецтво з коментарями та поясненнями. / Сунь-Цзи. — Київ: Видавництво «КНТ», 2024. — 434 с.

ISBN 978-611-01-3173-5

Справжня книга — відомий давньокитайський трактат, присвячений військовій політиці. До цього часу нікому ще не вдалося сформулювати принципи ведення війни так само просто й афористично, як людині, відомій під псевдонімом Сунь-цзи. Його твір є основним текстом «школи військової філософії», що зробило великий вплив на все військове мистецтво Сходу.

Воно вчить розробки стратегії, тактики, дипломатії, самоорганізованості, вмінню концентруватися на певному завданні та успішно вирішувати його, вести переговори на будь-якому рівні, показує, як можна перехитрити свого супротивника та довести розпочату справу до переможного кінця.

Цією книгою зачитувалися маршал Карл Густав Маннергейм і генерал Аксель Айро. Вона перекладена багатьма мовами та вивчається людьми різних професій і різних статусів.

УДК 355:359(31)

ISBN 978-611-01-3173-5

© Видавництво «КНТ», 2024.

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧА

Серед величезної і різноманітної літератури, залишеної нам старим Китаєм, особливе місце посідає література з військового мистецтва. При цьому, подібно до широко відомих класиків філософії, і ця література має своїх класиків: стародавньому конфуціанському «П'ятикнижжю» і «Чотирикнижжю» тут відповідає своє «Семикнижжя».

Це «Семикнижжя» утворилося в результаті відбору з дуже великої військової літератури тих творів, які поступово набули авторитету в питаннях війни та військової справи, що тривав багато століть. Свою остаточну форму цей відбір набув за сунської династії в останній чверті XI ст. Відтоді ці твори посіли становище загальноновизнаних класиків.

Цих трактатів сім, але найбільше значення мають два з них, поставлені на першому місці: «Сунь-цзи» і «У-цзи», названі так за іменами тих стародавніх стратегів, яким традиція приписує авторство якщо не самих цих творів безпосередньо, то, в усякому разі, тих положень, що там висловлені. Якщо

«Семикнижжя» загалом вважається «каноном військової науки» (у-цзін), то основу цього канону складають ці два трактати. До речі сказати, вони є і найдавнішими: історична традиція вважає, що діяльність Сунь-цзи як полководця припадає на кінець VI і початок V ст. до н. е.; діяльність У-цзи – на початок IV ст. до н. е. Репутація цих двох трактатів є такою, що вже з давніх-давен і в Китаї, і в Японії прийнято було вважати, що взагалі воєнне мистецтво старого Китаю є «воєнне мистецтво Сунь-У» (Сунь-У бін фа).

Проте недарма з цих двох трактатів на першому місці поставлено «Сунь-цзи». Цей трактат створив основи військової науки старого Китаю. Наприкінці Мінської епохи, тобто в першій половині XVII ст., Мао Юань-і говорив, що, можливо, і були трактати з воєнного мистецтва до Сунь-цзи, але, по-перше, вони до нас не дійшли, а по-друге, найістотніше, що в них було, увійшло до складу вчення Сунь-цзи; після Сунь-цзи з'явилася низка творів у цій царині, але всі вони зрештою або прямо розвивають ті чи інші ідеї Сунь-цзи, або перебувають під його впливом. Тому, підсумовує Мао, строго кажучи, вся військова наука в Китаї цілком полягає в «Сунь-цзи».

Ці слова свідчать насамперед про той ореол незаперечного авторитету, яким було оточене ім'я Сунь-цзи навіть у такі пізні часи, тобто коли військова наука в Китаї налічувала вже безліч творів. Звичайно, Мао не має рації: не всі трактати «Семикнижжя» повторюють «Сунь-цзи» або виходять з нього. Цілком оригінальними за змістом можуть бути визнані трактати «У-цзи», «Вей Ляо-цзи», «Сима фа» і деякі інші, але цілком безперечно, що за значенням ніхто, навіть прославлений «У-цзи», не може бути поставлений поряд із «Сунь-цзи».

Під знаком «Сунь-цзи» йде вся пізніша, принаймні з III ст. н. е., військово-теоретична література старого Китаю.

Ця роль «Сунь-цзи» не обмежується одним Китаєм. Абсолютно таке саме становище посідав трактат Сунь-цзи і в колишній Кореї, і у феодальній Японії: і там це був авторитет у всіх основних питаннях, що стосуються війни.

Новий час не відкинув «Сунь-цзи». І в XIX і XX ст. як у Китаї, так і в Японії «Сунь-цзи» вивчають фахівці військової справи нарівні зі старими класиками військової науково-теоретичної думки інших народів.

Вивчення трактату Сунь-цзи завжди становило в цих країнах необхідний елемент вищої військової освіти. Події ж останніх 20-25 років[1] пробудили новий, ще ширший інтерес до цього пам'ятника. На своїй батьківщині, в Китаї, трактат Сунь-цзи опинився у сфері уваги безпосередніх керівників боротьби китайського народу проти своїх гнобителів та іноземних загарбників.

Не можна, з іншого боку, пройти повз той факт, що за останні десятиліття трактат Сунь-цзи привертав до себе посилену увагу і в протилежному таборі, насамперед – серед японських реакційних військових діячів. Свідченням цьому є нові видання трактату, що вийшли друком у 1935, 1940 і 1943 роках і розраховані на широкого читача. Оскільки ця популяризація стародавньої пам'ятки відбулася в ті роки, коли японський імперіалізм вів (з 1931 р.) розбійницьку, загарбницьку війну в Китаї і готувався до нападу на СРСР, остільки зрозуміло, що правлячі кола імперіалістичної Японії прагнули використати багато поглядів Сунь-цзи у своїх цілях і перетворити трактат Сунь-цзи, відповідним чином прокоментований, на один із засобів мілітаристської пропаганди.

Безсумнівно, у вченні Сунь-цзи, зумовленому своєю історичною епохою, є багато рис, що приваблювали до нього тих, хто вів загарбницькі війни. Військова ідеологія, що знайшла своє яскраве вираження в трактаті Сунь-цзи, була ідеологією панівних класів Стародавнього Китаю і надалі міцно увійшла у військово-ідеологічний арсенал феодалських володарів Китаю і Японії. Ця військова ідеологія – якщо розглядати її історичну роль упродовж багатьох століть – була ідеологією, необхідною тим, хто вів несправедливі, загарбницькі, грабінницькі війни. Але водночас це вчення ніколи не пережило б настільки свого віку, якби в ньому не містилися й інші риси, що уможлилювали б звернення до нього і тих, хто вів і веде боротьбу проти загарбників. Визвольна боротьба такого характеру і розмаху, яка ніколи ще не спостерігалася в історії Китаю і яка призвела до перемоги народно-демократичних сил, свідчить, що низка положень Сунь-цзи, критично освоєних стосовно іншої історичної ситуації та інших цілей збройних дій, виявилася придатною і в боротьбі народу проти його гнобителів. Ці сторони вчення Сунь-цзи, безсумнівно, становлять для нас особливий інтерес.

Таким чином, є всі підстави для перекладу цього стародавнього твору з військового мистецтва українською мовою. Цим самим увазі фахівців, які вивчають пам'ятки військової науки, пропонується трактат Сунь-цзи – найдавніший і водночас один із найвідоміших творів військової літератури в Китаї, Кореї, Японії. Цим самим з'являється своєрідний військово-теоретичний коментар до військової історії зазначених країн, що полегшує вивчення – з погляду характерного для низки країн Далекого Сходу стратегічного і тактичного мистецтва – найважливіших війн і битв, які там велися. З ог-

ляду на те, що Сунь-цзи і в Китаї, і в Японії не відкинутий новою військовою наукою, яка прагне витягти з його поглядів їхнє раціональне зерно, знання цього трактату може бути не даремним і для розуміння деяких сторін стратегії й тактики армій цих країн не лише в минулому, а й у новий час.

Є один специфічний бік цього трактату, якому він значною мірою зобов'язаний своєю широкою популярністю. Багато з його загальних положень завжди легко переносили зі сфери війни в сферу політики і дипломатії. Тому трактат Сунь-цзи має відоме значення для розуміння вчинків не тільки військових діячів, а й політиків згаданих країн Далекого Сходу, і до того ж аж ніяк не тільки у віддалені історичні часи.

Переклад трактату, призначений для сучасного радянського читача, неминуче має супроводжуватися коментарем. Це необхідно насамперед для того, щоб розкрити думку Сунь-цзи, часто вбрану в таку форму, що робить її малозрозумілою для людини ХХ ст. Не треба забувати, що манера, в якій Сунь-цзи викладає свої думки, відрізняється від стилю, яким пишуться звичні нам теоретичні роботи. Сунь-цзи не доводить, не роз'яснює. Він лише висловлює свої положення, і висловлює зазвичай у стислій, афористичній формі. Тому зрозуміти його думку за її буквальним висловом часто нелегко, і перекладачеві, який не бажає перетворювати переклад на поширений переказ, нерідко доводиться надавати роз'яснення цієї думки. Далі, потрібно пам'ятати, що Сунь-цзи вживав слова і вирази свого часу, у багатьох випадках незрозумілі навіть його китайським читачам пізніших часів. Тому перед перекладачем, який не бажає європеїзувати й модернізувати мову та стиль стародавнього китайського стратега, постає потреба, залишивши в перекладі слова та вирази в

міру можливості такими, якими вони є в оригіналі, роз'яснювати їх в особливому коментарі. І нарешті, трактат Сунь-ци належить стародавній китайській культурі: весь його зміст укладається в коло понять цієї культури, пов'язаний з певною історичною обставиною. Радянський читач може цієї обставини не знати, а без цього знання трактат Сунь-ци не може бути повністю зрозумілий. А це означає, що перекладач повинен представити ті чи інші положення Сунь-ци у світлі китайської історії тієї епохи.

Всі ці причини і призвели до того, що до українського перекладу виявився приєднаним великий коментар, що пояснює фразу за фразою весь текст трактату. Перекладач прагнув роз'яснити сенс його окремих понять, сенс його положень і правил, а також установити внутрішній зв'язок між окремими висловлюваннями і частинами трактату в цілому.

Складаючи свій коментар, автор намагався розкрити думку Сунь-ци, як вона повинна була представлятися в його час. Ключ до ідей і положень Сунь-ци, звісно, довелося шукати, як щойно було сказано, насамперед у його епосі. Цією епохою, на переконання автора, був так званий період «П'яти гегемонів» (У ба), тобто VII-VI ст. до н.е., точніше, кінець VI – початок V ст., тобто час, коли стародавній рабовласницький Китай складався з самостійних царств, що боролися між собою. Саме тоді й склалася доктрина Сунь-ци як вчення про загарбницьку війну в інтересах рабовласників.

Конкретний історичний зміст тієї епохи, загальний перебіг історичного процесу того часу, як він розкривається у світлі нашої історичної науки, і визначили розуміння основних положень трактату. Під час вивчення цієї епохи автор

звернувся до особливого матеріалу, який досі не залучався: до творів з військового мистецтва, що виникли в найближчі до епохи Сунь-цзи часи – у період Чжаньго (403-221), саме – до трактатів «У-цзи», «Вей Ляо-цзи» та «Сима фа», а також до літератури хоч і значно пізнішої, але тісно пов'язаної з трактатом Сунь-цзи, як, наприклад, до відомих «Діалогів» Лі Вей-гуна. Тож читач знайде в книжці низку цитат із цих, а також і інших трактатів «Семикнижжя», цитат, покликаних різнобічно висвітлити те чи інше положення Сунь-цзи.

Епоха Сунь-цзи, розглянута із залученням зазначеної спеціальної літератури, послужила першим матеріалом для українського коментаря трактату. Величезну допомогу в справі роз'яснення трактату надали, звичайно, і китайські коментатори. Як відомо, коментарі на трактат Сунь-цзи почали з'являтися вже в давнину; є відомості про існування таких коментарів уже в епоху Хань (206 р. до н.е. – 220 р. н.е.). Вони не дійшли до нас, і найбільш ранній з відомих нам – коментар Цао-гуна – належить до початку III ст. н. е. Коментування інтенсивно тривало і далі, тож трактат поступово обріс цілою розтлумачувальною літературою. Зрештою в XI ст. був остаточно встановлений список найважливіших і найавторитетніших коментарів із числа тих, що з'явилися з III по XI ст. включно. Таких виявилось десять, авторами яких були: Цао-гун, Ду Му, Мей Яо-чень, Лі Цюань, Ван Чже, Хе Яньсі, Мен-ши, Чень Хао, Цзя Лін, Чжан Юй. До них зазвичай приєднують ще й одинадцятого – Ду Ю. Ці коментарі і стали супроводжувати надалі всяке видання трактату, оскільки без них він для китайського читача пізніших часів вже був багато в чому незрозумілий.

Цінність цих коментарів величезна. Автори їх – знавці військової справи – дають багатющий матеріал для розуміння тієї чи іншої думки Сунь-цзи. Тому всякий перекладач, складаючи свій коментар, зобов'язаний користуватися цим матеріалом. При цьому коментування трактату велося не тільки в Китаї; Сунь-цзи, що став класиком військового мистецтва на всьому Далекому Сході, привернув увагу і японських військових письменників. Це було і у феодальній Японії, це спостерігається і в сучасній.

Перекладач залучив лише один із японських коментарів: старе тлумачення Опо Сорай (1750). Новітніми японськими коментарями автор не користувався, оскільки, на його думку, в них немає нічого, що заслуговувало б на увагу з погляду розкриття справжнього змісту вчення Сунь-цзи. Тому читач не знайде в цій роботі жодних посилань на цих коментаторів, хоча вони автору добре відомі.

Складаючи український коментар трактату, автор у жодному разі не виходив з якого-небудь одного з цих коментаторів. Виходити з одного означало б підкоритися його концепції. Але концепція кожного коментатора завжди відображає його епоху, його особистість. Автор же прагнув, як сказано вище, зрозуміти думку Сунь-цзи адекватно епосі, в яку жив і діяв Сунь-цзи, і тому соціальному середовищу, інтереси і сподівання якого він представляв, – наскільки, звісно, наші історичні знання дають змогу розв'язати таке завдання. Автор поставив розширити ці знання залученням нового, зазначеного вище матеріалу: перерахованої вище стародавньої китайської літератури з військового мистецтва. Старі китайські коментатори залучалися лише при філологічному вивченні тексту, необхідному для українського перекладу. Як уже було сказано,

багато слів і виразів трактату дуже важкі для розуміння, і не тільки для сучасного читача: не забудемо, що вже за епохи вейського Цао-Гуна, тобто в III ст., знадобився коментар, без якого цей трактат, очевидно, був малозрозумілим навіть тоді. При цьому саме побіжне знайомство з коментаторською літературою переконує нас у тому, що різні коментатори по-різному, іноді прямо протилежно розуміли ті чи інші слова і вирази трактату, по-своєму витлумачували сенс багатьох його фраз. Перекладач міг, звісно, запропонувати той переклад, який з першого погляду видається начебто само собою зрозумілим. Однак довгий досвід роботи над китайськими класиками переконав у тому, як легко за такого необережного підходу вкласти в досліджуваний текст зміст, якого в ньому ніколи не було. Тому кожен варіант пропонованого перекладу необхідно було завжди перевіряти. Основним методом перевірки правильності перекладу того чи іншого місця трактату було зіставлення цього перекладу з перекладом інших місць, дотичних за темою, матеріалом, думкою. Крім того, можливість такого саме перекладу оцінювали у світлі загальної концепції трактату, тієї системи поглядів, яка, на переконання дослідника, у ньому закладена. Але кожне встановлене таким шляхом розуміння перекладач зіставляв із даними різних китайських коментарів, прагнучи перевірити припустимість даного ним лексичного та граматичного тлумачення взагалі. Однак для плідності цієї роботи було необхідно піддати цих китайських коментаторів серйозному критичному розгляду, який знайшов своє відображення частково в основній частині праці – розборі вчення Сунь-цзи, частково в «Примітках». Якщо навести всю виконану роботу повністю, вийшла б праця вузькоспеціального синологічного характеру. А саме цього автор і не хотів робити, оскільки він звертається насамперед до військово-

го фахівця взагалі, до історика військово-теоретичної думки. При цьому, як уже сказано, китайські коментатори багато в чому по-різному розуміють свого автора, дуже часто не згодні один з одним. Їхні роботи представляють рід розгорнутої в історії китайської військово-теоретичної думки дискусії з питань військової науки, а також свого роду історію розвитку цієї думки в Китаї взагалі. Але вивчення цієї історії – завдання особливе, що не входить у рамки цієї роботи.

Багато положень Сунь-цзи, ймовірно, викличуть у читача-фахівця асоціації з окремими думками і навіть із загальними поглядами тих чи інших письменників з питань військового мистецтва або полководців різних країн. Але автор цієї роботи цього не зачіпає: по-перше, це – особлива тема, що виходить за рамки цієї роботи, а по-друге, автор не є фахівцем з історії військово-теоретичної думки і не вважає себе управі робити якісь зіставлення й висновки в цій царині. На його думку, це можуть зробити і, як автор сподівається, зроблять наші військові фахівці, висвітливши, таким чином, місце Сунь-цзи в історії стародавньої військово-теоретичної думки і стародавнього військового мистецтва. Саме для такої абсолютно особливої роботи автор і дає свій матеріал.

Автор не мав також можливості вказати, як вивчали трактат Сунь-цзи в колах військових фахівців у Китаї та Японії в Новітній час. Автор знає, що трактат Сунь-цзи входив у систему військової освіти цих країн, і звертає на цей факт увагу своїх читачів-фахівців. Ба більше, саме цей факт і змусив автора взятися за вивчення цієї давньої пам'ятки. Але дослідження того, що саме з поглядів Сунь-цзи увійшло до військової доктрини керівних кіл імперіалістичної Японії, старого імператорського і гомінь-данівського Китаю, не вхо-

дило до завдання автора, бо це також є темою особливої роботи, яка вимагає для свого висвітлення спеціальних знань, яких автор не має в своєму розпорядженні. Але саме для того, щоб допомогти відповідним фахівцям розібратися в цьому питанні, автор і виконав свою історико-філологічну роботу.

Ці роз'яснення необхідні для того, щоб заздалегідь попередити читача про те, що саме автор вважав таким, що входить у завдання його праці, і що він міг у ній дати в міру своїх можливостей.

На закінчення автор дозволяє собі висловити надію, що пропонований матеріал виявиться не даремним для історика військово-теоретичної думки. І якщо Сунь-цзи буде включений у нас до числа авторів, яких детальніше вивчають у плані історії військової науки, мета цієї роботи буде досягнута. Сунь-цзи на це має право не тільки тому, що він основоположник і найважливіший класик старої військової науки в Китаї та Японії, який не втратив свого значення і в наш час, а й тому, що він найдавніший з військових письменників світу, думки якого дійшли до нас у формі більш-менш закінченого трактату.

ЗМІСТ

Від перекладача.....	3
1. Трактат Сунь-цзи.....	14
2. Трактат Сунь-цзи і «Семикнижжя».....	26
3. Завдання роботи	31

Трактат про військове мистецтво

РОЗДІЛ I	
Попередні розрахунки	36
РОЗДІЛ II	
Ведення війни.....	70
РОЗДІЛ III	
Стратегічний напад.....	96
РОЗДІЛ IV	
Форма.....	127
РОЗДІЛ V	
Міць.....	147

РОЗДІЛ VI	
Повнота і порожнеча	179
РОЗДІЛ VII	
Боротьба на війні.....	210
РОЗДІЛ VIII	
Дев'ять змін.....	237
РОЗДІЛ IX	
Похід.....	260
РОЗДІЛ X	
Форми місцевості	290
РОЗДІЛ XI	
Дев'ять місцевостей.....	312
РОЗДІЛ XIII	
Вогневий напад	378
РОЗДІЛ XIII	
Використання шпигунів.....	391
Примітки.....	427

ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Сунь-Цзи

ТРАКТАТ
ПРО ВОЄННЕ МИСТЕЦТВО
З КОМЕНТАРЯМИ
ТА ПОЯСНЕННЯМИ

Переклад українською — Олег Санчар

Підписано до друку 14.05.2024 р. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 27,15. Тираж 300 прим.

ТОВ «КНТ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 581 від 03.08.2001 р.

Книги, які можуть вас зацікавити

Мислення розвідника.
Як припинити
обманювати себе й
побачити найкраще
рішення

Оперативне мистецтво
і пророцтво для
сучасної епохи

Довідник з військової
топографії

Развитие и
оборудование окопов.
Книга врага вражеским
языком

Основи робототехніки
військового
призначення

Возведение полевых
подземных сооружений
в средних и слабых
грунтах. Репринтне
видання. Книга врага
вражеским языком

Перейти до галузі права
Військове право

[Перейти на сайт](#) →